

*Батовська Олена Миколаївна,
кандидат мистецтвознавства, доцент, докторант,
доцент кафедри хорового диригування
Харківського національного університету
мистецтв імені І.П. Котляревського.
bathelen@mail.ru*

ПРОБЛЕМИ СТРОЮ В СУЧАСНІЙ ХОРОВІЙ МУЗИЦІ А CARPELLA

Мета статті полягає в розгляді «наріжного каменя» в хоровому співі, – строю, виявленню специфіки роботи над ним при розучуванні сучасних хорових творів а cappella. Об'єктом є сучасна хорова музика а cappella. Предметом статті є кантата «Сокровенны разговоры» М.Сидельникова. **Методологія** дослідження полягає у використанні загальнонаукових та конкретно-наукових методів. Теоретичну базу дослідження становлять положення, які ґрунтуються на науково-методичних роботах з хорознавства: Г. Григор'євої, І. Гулеско, Г. Дмитревського, О. Єгорова, В. Живова, В. Краснощекова, П. Левандо Ю. Паісова, Л. Пархоменко і багатьох інших, що пов'язані зі специфікою хорового виконавства. **Наукова новизна.** Запропонована стаття за своєю проблематикою і змістом демонструє прагнення автора заповнити «прогалину» у наукових розвідках щодо технології роботи над строем у сучасних хорових творах а cappella. **Висновки.** На прикладі аналізу особливостей роботи над строем в кантаті «Сокровенны разговоры» М. Сидельникова, ми намітили магістральні напрями освоєння сучасної хорової музики а cappella. Слід підкреслити, що робота над чистотою хорового ладу у творах ХХ століття, з одного боку, продовжує традиційну лінію, широко розглянуту у працях з хорознавства, а з іншого – має низку особливостей. При освоєнні і виконанні сучасної хорової музики а cappella потрібна фізіологічна перебудова організму самих виконавців, і, в першу чергу, – слухова. З огляду на природно-фізіологічні особливості хорового співу, слід домагатися навичок закріплення м'язових відчуттів виконавців і вміння координування правильного слухового «чуття» і технічно правильного відтворення. При роботі над строем, виконавцям необхідно спиратися на широке освоєння дисонансу і брати за свій природний критерій почуття центрального тону (або співзвуччя) як своєрідної точки відліку.

Ключові слова: академічна хорова музика а cappella, хоровий стрій, М.Сидельников.

Батовская Елена Николаевна, кандидат искусствоведения, доцент, докторант, доцент кафедры хорового дирижирования Харьковского национального университета искусств имени И.П. Котляревского

Проблемы строя в современной музыке а cappella

Цель представленной статьи заключается в рассмотрении «краеугольного камня» в хоровом пении, – строя, выявлению специфики работы над ним при освоении современных хоровых произведений а cappella. Объектом является современная хоровая музыка а cappella. Предметом статьи является кантата «Сокровенны разговоры» Н. Сидельникова. **Методология** исследования заключается в применении системного и сравнительного методов. Теоретическую базу исследования составляют положения, основанные на научно-методических работах, связанных со спецификой хорового исполнительства: Г. Григорьевой, Гулеско, Г. Дмитревского, А. Егорова, В. Живова, В. Краснощекова, П. Левандо Ю. Паісова, Л. Пархоменко и многих других. **Научная новизна.** Предлагаемая статья по своей проблематике и содержанию демонстрирует стремление автора заполнить «пробел» в научных исследованиях по технологии работы над строем в современных хоровых произведениях а cappella. **Выводы.** На примере анализа особенностей работы над строем в кантате «Сокровенны разговоры» Н. Сидельникова, мы наметили магістральные направления освоения современной хоровой музыки а cappella. Следует подчеркнуть, что работа над чистотой хорового строя в произведениях ХХ века, с одной стороны, продолжает традиционную линию, широко рассматриваемую в работах по хороведению, а с другой имеет ряд особенностей. При освоении и выполнении современной хоровой музыки а cappella необходима физиологическая перестройка организма самих исполнителей, и в первую очередь – слуховая. Учитывая природно-физиологические особенности хорового пения, следует добиваться навыков закрепления мышечных ощущений исполнителей и умения координации верного слухового «слышания» и технически верного воспроизведения. При работе над строем, исполнителям необходимо основываться на широком освоении диссонанса и иметь своим естественным критерием чувство центрального тона (или созвучия) как своеобразной точки отсчета.

Ключевые слова: академическая хоровая музыка а cappella, хоровой строй, Н.Сидельников.

Batovskya Elena, PhD in Arts, associate professor of the choral conducting chair, Kharkiv National Kotlyarevsky University of Arts

Problems of the order in modern music а cappella

Purpose of Article. The goals of the presented article are to examine the «cornerstone» in choral singing, order, and to identify the specific work on it, learning modern choral works а cappella. The object is a modern а cappella

choral music. The subject is the cantata «Modern talks» of M. Sydelnykov. **Methodology.** In this study, we used analytical and comparative research methods and systematic approach. The theoretical basis of the study are provisions that are based on scientific and methodological works on choral science of G.Grigorieva, I.Hulesko, G.Dmytrevski, O.Yegorov, V.Zhivov, V.Krasnosceki, P.Levando Y.Paisov, L.Parkhomenko and others that are related to the specific choral performance. **Scientific novelty.** The problematic and content of the proposed article show the author's desire to fill «gaps» in scientific researches on the technology of the work on order in modern choral works a cappella. **Conclusions.** On the example of analysis of the features of the order in the cantata «Modern talks» of M. Sydelnykov we outlined main directions of development of modern choral music a cappella. It should be emphasized that on the one hand, the work on the purity of choral order in the works of XX century continues the traditional line that is widely discussed in the works on choral science, and on the other hand it has a number of features. During the development and performing of modern choral music a cappella we need the physiological changes of the most artists' body, particularly their hearing. The natural physiological characteristics of choral singing skills consolidation muscular sensations of artists and the ability to coordinate the correct ear "hearing" and technically correct play should be pursued. Working on the order, performers must be based on a broad exploration of dissonance and have the central ton sense (or accord) as their natural criteria.

Keywords: academic choral music a cappella, choral order, M. Sydelnykov.

Постановка проблеми. Виконавський аспект сучасної хорової музики а cappella викликає значний інтерес для музикознавців і хорових диригентів. Техніки композиції хорової музики ХХ ст., такі як додекафонія, серіалізм, сонорика (сонористика), мікрополіфонія, алеаторика, формульна композиція та інша створили нові виконавські труднощі. Незважаючи на солідний корпус робіт з проблем хорознавства, хорової фактури і хорового письма, питання методики роботи над сучасною хоровою музикою а cappella практично не розкриті.

Огляд наукових джерел з технологічних проблем роботи з хором провідних науковців і диригентів-практиків, таких як: Є. Білявський [1], Т. Богданова [2], К. Виноградов [3], Г. Дмитрієвський [5], О. Єгоров [6], В. Краснощоків [8], К. Пігров [9], В. Самарін [10], Т. Смирнова [11], В. Соколов [12], Г. Стахе [13], А. Ушкарьов [14], засвідчує, що інтереси авторів зосереджуються на окремих аспектах технологічних проблем роботи з хором. Названі праці є значною науковою і методичною цінністю, але, на нашу думку, лише частково розкривають обрану для дослідження тему.

Актуальність теми даної статті обумовлена тим, що в сучасному музикознавстві не достатньо розроблені як питання композиції сучасної хорової музики, так і питання її виконання.

Мета представленої роботи полягає в розгляді «наріжного каменя» (К. Пігров) в хоровому співі, виявлення специфіки роботи над ним при розучуванні сучасних хорових творів а cappella. Об'єктом досліджуваної теми є сучасна хорова музика а cappella. Предмет обраної теми є кантата «Сокровенны разговоры» М.Сидельникова у виконавському аспекті.

Теоретичну базу дослідження становлять положення, які ґрунтуються на науково-методичних роботах з хорознавства: Г. Григор'євої [4], Г. Дмитрієвського [5], О. Єгорова [6], В. Краснощоків [8] і багатьох інших, що пов'язані зі специфікою хорового виконавства.

Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові та конкретно-наукові методи.

Наукова новизна. Запропонована стаття за своєю проблематикою і змістом демонструє прагнення автора заповнити «прогалину» у наукових розвідках щодо технології роботи над строем у сучасних хорових творах а cappella.

Викладення основного матеріалу. Проблеми ладу в хорі пов'язані з ускладненням гармонійної сфери музики, зокрема, застосуванням акордів нетерцової структури і поліакордів. Серед підходів роботи вибудовування ладу в хорі під час роботи над творами із сучасною музичною мовою можна назвати наступні:

- а) з позиції інтервального структури акорду;
- б) з позиції тембро-фонізму [7].

Під час вивчення гармонійних співзвуч сучасної музики а cappella можна запропонувати наступний метод: спочатку вибудувати консонуючі інтервали (октаву, квінту, кварту, терції, сексти, велику секунду), а потім по мірі їх загострення дисонуючі (третон, велику септиму, півтон).

Якщо акорди мають в основі або складаються тільки з дисонуючих інтервалів, то вибудовувати їх слід з нижнього голосу, як би «нашаровуючи» на нього «гострі» інтервали.

Вибудовування ладу на тембро-фонічній основі застосовується на прикінцевій стадії розучування матеріалу, коли виконавець може чути не тільки свою мелодійну лінію, а й акорд в цілому, його барвистість, і тому для нього не становитиме складність впевнено інтонувати свою ноту, а в разі необхідності провести її енгармонічну заміну.

Хоровий лад нерозривно пов'язаний з такими елементами хорової техніки, як ансамбль, дикція, вироблення гнучкого нюансування; інтонування залежить від теситурних умов, метроритмічної організації музики. Тому між усіма цими критеріями необхідно відчувати і знаходити зв'язок, яка забезпечить високохудожнє розкриття образу, закладеного у виконуваному творі.

Грунтуючись на вищеописану методику досягнення чистої інтонації і строю в хорі, перейдемо до конкретних прикладів.

Кантата для хору а cappella М. Сидельникова «Сокровенны разговоры» привнесла багато нового в хорову музику ХХ ст., завдяки використанню інструментальних методів у хоровому виконавстві і яскравій сонорності.

Виконання кантати для хору а cappella М. Сидельникова «Сокровенны разговоры» представляє певні виконавські складності, пов'язані з ладогармонічним мисленням. Його особливості полягають в органічному синтезі російського фольклору з формами звуковисотних закономірностей сучасної музики. На думку Г. Григор'євої ці форми можна об'єднати поняттям «змішаної техніки», що має на увазі різні типи взаємодії тонального і поза тонального способів мислення. «Змішана техніка» існує у двох основних різновидах – квазітональності і квазісерійності. У першому випадку мова йде про різні форми насичення тональності вільно хроматичними, а також серійними способами звуковисотної організації, при якій залишається лише «видимість» централізованої функціональної системи; в іншому випадку, серійність представлена як такого роду хроматична система, в якій строгість даного типу техніки письма умовна, «підірвана» тонікальністю окремих основ ...» [4, 9].

У кантаті елементи атонального письма зустрічаються фрагментарно, тому що М. Сидельников у більшості випадків мислить тонально. Проте, композитор, для додання яскравої контрастної образності, використовує дві вищезазначені техніки сучасного письма.

Приклади квазітональної техніки зустрічаються практично в усіх частинах кантати, але епізодично. На користь сказаного свідчать тональні основи, виражені у вигляді:

- квінтових педалей в партії басів (№ 1 «Эпиграф», такти 2-5; № 4 «Ой, вы горы мои» – розділи D, L; № 5 «Шла эскадра» – квінта у барабана в розділі G, D – в хоровій партії; № 7 «Последний плач гармошки», такти 2-5);

- квінти в партії альтів і тенорів, які можуть розглядатися як варіант педалі у басів. Вони використовуються в номерах, написаних для жіночого хору (№ 2 «Ходил, гулял Ванюшка» – розділи А-С; № 3 «Разбойная песня» – розділи К-Н);

- методу мелодійного *ostinato*. Постійно повторюваний мотив немов «цементує» вертикаль і стає основою, на яку нашаровуються інші звукові пласти (№ 2 «Ходил, гулял Ванюшка» – у вступі та розділах А-Е, М; № 3 «Разбойная песня» – повністю пронизаний повторюваними мотивами в розділах А-Е, К-Н; № 4 «Ой, вы горы мои» – розділи А, С, О);

- ритмізованого *ostinato* інтервальних або акордових утворень (№ 2 «Ходил, гулял Ванюшка» – розділи Е, К, L; № 1 «Эпиграф» – розділ В; № 2 «Ходил, гулял Ванюшка» – розділи F-I; № 3 «Разбойная песня» – розділи J-K; № 5 «Шла эскадра» – розділи F, K-R; № 7 «Последний плач гармошки» – розділи В-J).

Яскравими прикладами квазісерійності є № 4 «Ой, вы горы мои» і № 5 «Шла эскадра».

У № 4 «Ой, вы горы мои» серійність виявляється як вільна послідовність 12-ти тонів, висхідними ходами на малу септиму, збільшену кварту, також у переліку і розщепленні одного тону. Тематично номер побудований на принципі повторності інтонаційних осередків. Також слід виокремити своєрідну поліфонію пластів, де в кожному голосі прослуховується власна інтонаційна лінія. Під час роботи над строем у даному номері допоможе метод утримання в пам'яті артистами хору тонічних опор в рамках невеликих побудов. Даний номер надзвичайно складний ще й тому, що композитор трактує хор як інструментальний ансамбль або камерний оркестр. Неприхована оркестровка простежувалася у використанні тематичного матеріалу для хору. Інтонаційні принципи сучасної поліфонії мають своє коріння в бахівській і добахівській поліфонії, і тому поряд з особливостями інтонування в музиці ХХ століття, вироблення гарного хорового строю в поліфонічній музиці спирається на вже існуючі традиції.

Роботу над строем № 5 «Шла эскадра» ускладнює те, що композитор відмовляється від мелодії (як головної музичної думки), переглядаючи сам принцип ієрархічного розподілу на мелодію і супровід. Усі пласти фактури рівноцінні і націлені на відтворення картини катастрофи. Передчуття неминучої загибелі відбивається в ритміці і у використанні у вокальній партії незручних стрибків, особливо на нону. Повтори слів, вигуки-вигуки, принцип речитативу при мінливій динаміці – все це складає труднощі при досягненні ансамблю і строю в хорі.

Розглянемо деякі особливості роботи над строем в № 7 «Останній плач гармошки». Вступний розділ написаний в квазітональній техніці письма, де у партії басів звучить опорний тональний центр *g moll*, на який нашаровуються акорди терцової і нетерцової структури в низхідному хроматичному русі. У даному випадку, при роботі над строем в хорі, одним із способів вибудовування поліакордів буде «надбудування». Спочатку треба «вибудувати» прості акорди у чоловічій групі (тонічний тризвук *g moll*), потім на звучання тризвуку чоловічого хору «нашарувати» гармонійні освіти жіночої групи хору. Значну увагу необхідно приділити виробленню навичок слухового розчленування і об'єднання складових шарів, де функціональне «ядро» знаходиться в чоловічій групі хору, а «надбудова» в жіночій групі хору. Проте, слід враховувати, що інтонування терцових акордів (септакордів, нонакордів), а також акордів з альтерованими і роздвоєними ступеннями, побічними тонами спирається на правила вироблення правильного вертикального (акордового) ладу, описані в згадуваних працях з хорознавства. Правильність інтонування можна перевірити середніми голосами змішаного хору – тенорами, II сопрано і альтами, які найбільш складні для інтонування. Їх поєднання і забезпечить чистоту ладу в даному епізоді.

У наступному прикладі буде доречний інший спосіб, заснований на вибудовуванні функції базового акорду вище розміщеного співзвуччя (партії сопрано, альтів і тенорів), тоді як нижній голос (басова партія) буде надбудовою. Залежно від розташування основного тематичного матеріалу в партитурі, буде відбуватися перестановка функцій: нижні голоси – «центр», а партія сопрано «надбудова».

Таким чином, на прикладі аналізу особливостей роботи над строем в кантаті «Сокровенны разговоры» М. Сидельникова, ми намітили магістральні напрями освоєння сучасної хорової музики а *carrella*. Слід підкреслити, що робота над чистотою хорового строю у творах ХХ століття, з одного боку, продовжує традиційну лінію, широко розглянуту в роботах з хорознавства, а з іншого має низку особливостей.

Висновки. При освоєнні і виконанні сучасної хорової музики а *carrella* потрібна фізіологічна перебудова організму самих виконавців, і в першу чергу – слухова. З огляду на природно-фізіологічні особливості хорового співу, слід домагатися навичок закріплення м'язових відчуттів виконавців і вміння координування правильного слухового «чуття» і технічно правильного відтворення. Інтонування інтервалів у сучасній хоровій музиці дає неминучу варіантність як у фрагментах, в яких інтонуються лади, так і в тих, в яких на перше місце висувається інтервальне інтонування, основу якого складає концентрування на елементах певного інтервального комплексу. Тому, під час роботи над строем, виконавцям необхідно ґрунтуватися на широкому освоєнні дисонансу і мати своїм природним критерієм почуття центрального тону (або співзвуччя) як своєрідної точки відліку. Необхідно також відзначити деякі труднощі для інтонування сучасної хорової музики, що відображають специфіку її гармонії: елементи мовного інтонування; різні звуконаслідувальні ефекти; всі види мікрохроматики, що не були порушені в даній роботі і потребують окремого розгляду.

Література

1. Білявський Є.Г. Засвоєння сучасної музичної мови в хорі / Є.Г. Білявський. – К.: Музична Україна, 1984. – 40 с.
2. Богданова Т.С. Основы хороведения : учебное пособие./ Т.С. Богданова. – Минск: БГПУ, 2009. – 132 с.
3. Виноградов К.П. Работа с хором./ К.П. Виноградов. – М., 1951. – 164 с.
4. Григорьева Г. Николай Сидельников / Г.Григорьева. – М.: Сов. Композитор, 1986. – 136 с.
5. Дмитриевський Г.О. Хороведение и управление хором. / Г.А. Дмитриевский. – М.: Музыка, 1957. – 312 с.
6. Єгоров О.О. Основы хорового письма. – Л.: Искусство, 1939. – 297 с.
7. Карасева М.В. Теоретические проблемы современного сольфеджио : дисс. ... канд. искусствоведения : 17.00.02 «Музыкальное искусство» / М.Карасева. – Москва : МГК, 1987. – 223 с.
8. Краснощок В.І. Вопросы хороведения / В.И. Краснощёков. – М.: Музыка, 1969. – 300 с.
9. Пігров К.К. Руководство хором. / К.К. Пигров. – М.: Музыка, 1964. – 220 с.
10. Самарін В.А. Хороведение и хоровая аранжировка: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений./ В.А. Самарин. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 352 с.
11. Смирнова Т.А. Хорознавство (історія, теорія, методика): Навч. посіб. / Т.А. Смирнова. – Х.: ХДПУ, 2000. – 180 с.
12. Соколов В.Г. Работа с хором. / В.Г. Соколов. – М.: Музыка, 1967. – 227 с.
13. Стахе Г.М. Повний практичний курс з хорознавства : навч. посіб. / Г.М. Стахе. – Суми : СумДПУ, 2011. – 116 с.
14. Ушкарьов А.Ф. Основы хорового письма: Учебник. – 2-е изд. / А.Ф. Ушкарев. – М.: Музыка, 1986. – 231 с.

References

1. Bilyavskiy, Ye. (1984). Studying of the modern music language in a choir. Kyiv: Muzychna Ukrayina [in Ukrainian].
2. Bogdanova, T. (2009). The fundamentals of the choral science. Minsk: BGPU [in Russian].
3. Vinogradov, K. (1951). Work with a choir. Moscow: Sovetskiy kompozitor [in Russian].
4. Grigoreva, G. (1986). Nikolay Sidelnikov. Moscow: Sovetskiy kompozitor [in Russian].
5. Dmitrievskiy, G. (1957). Choral science and the ruling of a choir. Moscow: Muzyka [in Russian].
6. Yegorov, A. (1939). Fundamentals of the choral writing. L.: Iskusstvo [in Russian].
7. Karaseva, M. (1987). Theoretical problems of the modern solfeggio. Candidate's thesis. Moscow: MGK [in Russian].
8. Krasnoshchekov, V. (1969). Issues of Choral science. Moscow: Muzyka [in Russian].
9. Pigrov, K. (1964). Ruling of a choir. Moscow: Muzyka [in Russian].
10. Samarin, V. (2002). Choral science and choral arrangement. Moscow: Izdatelskiy tsentr «Akademiya» [in Russian].
11. Smyrnova, T. (2000). Choral science (history, theory, methodology). Kharkiv: XDPU [in Ukrainian].
12. Sokolov, V. (1967). Work with a choir. Moscow: Muzyka [in Russian].
13. Staxe, G. (2011). Total practical course on Choral science. Sumy: SumDPU [in Ukrainian].
14. Ushkarev, A. (1986). Fundamentals of the choral writing. Moscow: Muzyka [in Russian].

УДК 781.03

*Іванніков Тимур Павлович,
кандидат мистецтвознавства,
докторант кафедри теорії та історії
музичного виконавства Національної
музичної академії України ім. П.І. Чайковського
premierre.ivannikov@gmail.com*

ГІТАРНЕ МИСТЕЦТВО В АСПЕКТІ ФЕНОМЕНОЛОГІЇ ТВОРЧОСТІ: ДОСВІД КОНСТИТУЮВАННЯ

Метою статті є розробка ідей конституювання феноменології творчості в сучасному гітарному мистецтві з урахуванням наукового досвіду філософських, психологічних, мистецтвознавчих досліджень. Це відкриває широкий спектр напрямів когнітивного пошуку і передбачає залучення різноманітних аналітичних підходів. **Методологія** дослідження базується на використанні феноменологічного, компаративного, структурно-функціонального методів, що дозволяє отримати комплексне уявлення про феноменологічні аспекти вивчення гітарного мистецтва. **Наукова новизна** полягає у застосуванні конституювання як феноменологічного механізму та інструменту дослідження, що розширює масштаб і глибину вивчення феноменів сучасного гітарного мистецтва. **Висновки.** Запропонована модель конституювання феноменології гітарної творчості відображає його межі крізь призму масштабних горизонтів осмислення. Відповідно до них формуються структурні блоки потенційних напрямів дослідження: філософські (феноменологічні, герменевтичні), психологічні (психоакустика, психологія сприйняття, сучасна гітарна органологія, типологізація творчої особистості), культурно-історичні та художньо-естетичні (культурологічні, соціологічні, історіографічні, біографічні, естетичні дискурси), музикознавчі (аналіз мовних, композиційних, драматургічних, інтонаційно-сміслових аспектів).

Ключові слова: феноменологія творчості, конституювання, гітарне мистецтво, змістові горизонти.

Іванніков Тимур Павлович, кандидат искусствоведения, докторант кафедры теории и истории музыкального исполнительства Национальной музыкальной академии Украины им. П.И. Чайковского

Гітарное искусство в аспекте феноменологии творчества: опыт конституирования

Целью статьи является разработка идей конституирования феноменологии творчества в современном гитарном искусстве с учетом научного опыта философских, психологических, искусствоведческих изысканий. Это открывает широкий спектр направлений когнитивного поиска и предусматривает задействовать разнообразные аналитические подходы. **Методология** исследования базируется на использовании феноменологического, компаративного, структурно-функционального методов, которые позволяют получить комплексное представление о феноменологических аспектах изучения гитарного искусства. **Научная новизна** заключается в применении конституирования как феноменологического механизма и инструмента исследования, расширяющего масштаб и глубину изучения феноменов современного гитарного искусства. **Выводы.** Предложенная модель конституирования феноменологии гитарного творчества отражает его грани сквозь призму масштабных